

Milan Ivanišević

U SPOMEN STOTE OBLJETNICE ROĐENJA BRANISLAVA DEŠKOVIĆA

Društvo prijatelja kulturne baštine Splita željelo je predavanjem 8. prosinca 1983. počastiti uspomenu na stotu obljetnicu rođenja kipara Branislava Deškovića. Odlučio sam slušateljima kazati ponešto o svim umjetničkim djelima, kad su nastajala i gdje su bila izložena, ali ne svojim nego njegovim riječima iz pisama, kazivanja i bilježaka i riječima njegovih suvremenika iz dnevnih listova onoga vremena. Uz te navode nizale su se fotografije svih sačuvanih Deškovićevih djela, koje je svojim umijećem učinio Zvonimir Buljević za izložbu priređenu u splitskoj Galeriji umjetnika i prenesenu u Pučišća i u Zagreb.

Osim poneke riječi primjerene slušanju, ovdje je tiskom doneseno sve moje kazivanje, a od sedamdeset i tri fotografije odabrao sam dvije iz posebnog razloga. Deškovićeve djela, kao baština bez baštinika, nemilosrdno su razgrabljena: umnožavali su ih odlijevanjem i za osobne i za javne zbirke. To im umanjuje vrijednost i kad je učinjeno za javnost. U Splitu je bezbroj odljeva, a samo je pet djela do sada od toga pošteđeno. Odlučio sam tiskati fotografije dvaju djela, jer su u različitim vlasnika: Napoletanac u Vukosave Mitrović i Faraonski pas u nasljednika Petra Deškovića.

Branislav Dešković rođen je 11. ožujka 1883. u Pučišćima, u mjesecu bura i hladnoća, pa su novorođenčce čuvali u toploj kući sve do 3. travnja, kad je kršten u obližnjoj župnoj crkvi. Možda su čekali iz Zagreba Frana Folnegovića, uglednog političara iz Hrvatske stranke prava i urednika *Vienca*, koji je dječaku bio kum.

Deškovići su bili od starine bogati Pučišćani, a imanja im na otoku, u Poljicima i uz Cetinu. Ante, otac Branislavov, izučio je montanistiku. Imao je dvadeset i četiri godine kad se 1880. oženio otmjenom Fanni, baštinicom Antičevih iz Škripa, dvije godine starijom. Prvi sin Valerij rodio se 1881. i dogodine umro. Poslije Branislava rodila se 1884. Mićelina. Imala je ime kao baka Dešković, koja je u kuću donijela bogatstvo Ive-lijevih, ali je djevojčica umrla kad je Brani imao četiri godine. Tako je ostao sam u roditelja.

Napoletanac, 1907, vlasništvo: Vukosava Mitrović u Splitu. Snimio: Z. Buljević

»Osnovne nauke primio je kod kuće od privatnog učitelja. Od šesnaest godina pođe u Zagreb i uz prijamni ispit nastupi četiri razreda Realke.« Tako zapisuje Anđeo Uvodić ono što mu je Branko o sebi pričao 21. veljače 1933. u splitskoj kavani Bellevue.

Iz Zagreba šalje majci u Pučišća crtež glave arapskog hrta i piše: »Tko je ovo?! Iberčić!! Srdačan pozdrav, tvoj Branko.« Znamo kad je to bilo, jer je sve nacrtao i napisao kao dopisnicu, pa su na poledini crteža ostali poštanski pečati: iz Zagreba 19. listopada, iz Pučišća 22. listopada 1900.

U zadarskom Narodnom Listu, u srijedu 5. veljače 1902. bila je ova domaća vijest: »Pišu nam iz Zagreba, 1. veljače: Vaš zemljak, mladi umjetnik gospodin Branislav Dešković iz Pučišća na Braču izložio je ovdje svoju prvu radnju kao samouk-kipar (bistu starca (radenu po naravi), koja se je vrlo dojmila i svratila pozornost občinstva i štampe. Pošto ova vrlo uspjele radnja očituje sbilja veliki umjetnički talenat, bilo bi željeti, da se mladi pregalac i nadalje usavršava u kakvoj kiparskoj akademiji. Preporučamo

tamošnjim mogućnicima i vlastima, da ga pripomognu, jer bi jednog dana mogao da bude rodu dika, a zemlji ponos.« Do petnaest dana, 19. veljače, u listu je već i odgovor na poruku iz Zagreba: »Odnosno onoj viesti, piše nam gospodin Ante Dešković, otac mladog umjetnika, da će se on sâm za to pobrinuti, ako mu sin pokaže osobitog dara za kiparstvo.«

Pošao je u Mletke, u Reale Istituto di Belle Arti. Splitski list Jedinstvo 9. prosinca 1903. među književnim i umjetničkim vijestima tiska: »Pišu nam iz Mletaka: Naš narod opet ima mladića, koji obećava mnogo, jer ima volje i dara. To je mladi Branislav, sin gospodina Antuna Deškovića, koji već odavna radi u Crnoj Gori i na jugu, da pronalazi ruda i usavršuje mnogo radova. Dok je mladić bio još u Zagrebu, u realnoj gimnaziji, pokazao je volje i dara za umjetništvo, od čega su ga roditelji, kao jedinca, odvrćali, da im kao sin imućnih roditelja svrši nauke i posveti se drugom zvanju, ali ga nijesu mogli odvratiti. Mladić, kao đak četvrtog razreda, počme na svoju ruku izrađivati dva kipa, pa su se mnogi već tada čudili, po gotovu ne vjerujući da su to djela samouka početnika. A on dobi još veću volju za rad. Kad se roditelji ne mogoše dalje opirati toj volji, on dođe u Mletke, te sad pohađa akademiju umjetnosti, položiv prethodno u Zagrebu ispit kulture radi vojništva. Profesor Dalzotto, koji se računa u najbolje talijanske kipare, uvjerio se da mladić ima dara, ocijeni dobro njegove radove kao samouka, te dozvoli da može odmah stupiti u specijalni kurs, a time je preskočio četiri godine, ipak pod uslovom da će poslije položiti ispite iz propisanih predmeta, osobito iz risovanja. Mladić živo pristao na rad, pa u toku od pet mjeseci dovršio je mnoge radove i jedan potpuno uređeni i dovršeni kip, koji je zadovoljstvom primljen u akademiji. Prošlih dana je položio ispit iz mnogih predmeta, a skorice je izjavila akademija, da se mladi Branislav Dešković, Hrvat iz Dalmacije, prima kao redovni slušalac u prvi kurs za kiparstvo. Do dvije godine svršioće akademiju i dobiti diplomu, a narod u njemu steći umjetnika koji će izaći na glas, jer osim velike volje ima i vanrednog dara; čestitamo najviše njegovim vrlim roditeljima.«

Iako pismo nije potpisano, moguće je tvrditi da ga je napisao Petar Uzelac, Branislavov prijatelj. Kad u isto vrijeme, od kraja srpnja do kraja studenoga 1903. piše Dešković pet pisama Anti Trumbiću, spominje i svog prijatelja Uzelca. Više puta je u pismima ponovio da piše u hitnji jer uči, ali svejedno prati politička zbivanja u domovini. Ne navodim dijelove tih pisama i tiskanih umjetnikovih političkih izjava, pa ni ona ljubavna pisma, iako je malo sačuvanih, nama poznatih, ostalo. Nakana svih navoda u ovom radu je pokazati njegova djela.

Opet je u splitskom Jedinstvu 2. kolovoza 1904. pismo iz Mletaka o Deškoviću. Nije potpisano, ali tko bi drugi tako pomnjivo pratio mladog kipara ako to nije Petar Uzelac. »Ovih dana je svršio prvi kurs s osobitim uspjehom, s nagradom velike srebrene kolažne, što je zaista mnogo i ne obično za prvu godinu pohađanja akademije. Ovih dana je bila u akademiji izložba radnja najboljih đaka, među kojima radovi Deškovića, što mu se u opće priznava, zauzimaju prva mjesta. Tu ima basorilijeva po klasičkim grčkim i rimskim kipovima, golo poprsje žene u prirodi, jedan kip u prirodnoj veličini, kopiran od jednog od najboljih grčkih umjetničkih radnja, od neumrlag Fidiije. Običaj je, i postoji pravilo, da svaki učenik (kipar) akademije pri zaključku školske godine skicira u plastici kao kompoziciju jedan spomenik bilo nadgrobni ili podignuti nekom zaslužnom mužu. Deš-

ković kao idealni hrvatski i slavenski patriot i oduševljen za sve što je hrvatsko i slavensko, zamisli, uzme za predmet hrvatskog Leonidu: sigetskog junaka bana Nikolu Šubića Zrinskog. Nad lijepo arhitektonički skicovanom podnožju spomenika diže se kip bana Nikole Zrinjskog na konju. Junak pogoden od strijele i taneta, nagnuo se niz konja, pada; lijevom rukom, u kojoj drži uzdu, ranjene grudi pritiskao, desna ruka, u kojoj drži sablju, niz konja mu klonula, konj je propet u napregnutom skoku, uplašen i uzrujan.«

Od čitavog spomenika sada je ostala samo glava konja u zagrebačkoj zbirci Drage Magjera, a za nju Duško Kečkemet s pravom pretpostavlja da je od toga Deškovićeve djela. Godine 1940. kad je u Splitu bila prva velika Deškovićeve izložba (drugu 1966. i treću 1983. su isto pripremili u Splitu) iz iste zbirke bio je izložen čitav spomenik.

Iz posljednje godine Branislavovog školovanja, 1905, sačuvan je reljef Mlada žena s velom, po Botticellijevom uzoru. Splitski list Naše Jedinstvo objavljuje 10. kolovoza 1905: »Gospodin Branislav Dešković kipar je u Akademiji umjetnosti u Mlecima dobio diplomu, i to kad je položio ispite prilikom stogodišnjice one Akademije. Gospodin Petar Uzelac nam je o tome poslao krasno pismo, što ćemo ga donijeti u prvome broju.«

Doista u tri nastavka tiska list opsežno pismo o našim umjetnicima u Italiji, a čitav treći dio je o Deškoviću. »Saopćavam sve ovo 'Našem Jedinstvu' s uvjerenjem, da će se naš svijet u Dalmaciji i slavenskom Jugu obrađovati kad dozna, da imamo još jednog novog umjetnika od našeg roda i plemena, a biće, ako Bog da, na diku svoga roda; mogu vam još to javiti, da se mladi Dešković kod svake prilike isticao ne samo kao slavenin već kao specijalni Hrvat, čije ime nije prijatno Talijanima, osobito Mlečićima.«

O mladom umjetniku pišu da namjerava otići u Crnu Goru knjazu Nikoli, jer je oduševljenje za junaštvo i samostalnost Crnogoraca bilo u nas tada veoma izraženo, a Deškovićev otac je bio rado viđen na knjaževom dvoru. Ne znamo što je Branislav ostvario od svog nauma, ali je vjerovatno iz tog vremena ostao portret liječnika Bračanina Vale Michielija Tomića, koji se istaknuo svojim radom u Crnoj Gori.

Umjetnički put vodio je mladića u Beč. To veoma burno i za njegovu budućnost možda kobno razdoblje, kad je trošio svoj duh i tijelo preko granica mogućega, ostalo nam je nepoznato u njegovim djelima i vijestima suvremenim bečkim događajima, jer su bili poslije prepričavani. Svjedočanstva na koja je do vremena bilježenja nataloženo nekoliko desetljeća zaborava i koja su bila oživljena samo da se nađu počeci umjetnikove bolesti, ne želim navoditi, jer se ne može pokazati veza niti s jednim sačuvanim djelom.

Godine 1907. Branislav je u Parizu. Iz tog vremena ostao je portret kojemu je urezao naziv Napoletanac. Ne znamo da li je to neki stariji član društva u kojem se umjetnik kretao, doista iz Napulja, ili je kakav zamišljeni lik koji nosi neku poruku, podsjeća na Garibaldija. Branislav je iz svog društva prvih pariških mjeseci portretirao mladolikog prijatelja Richarda Blacha. Da li je on nama nepoznati američki slikar ili možda francuski književnik, to još nije razjašnjeno.

Od proljeća 1908. kipar je u Splitu. List Naše Jedinstvo piše o njegovom pariškom uspjehu, prvog izložbi poslije završetka školovanja: »Gospo-

din Branislav Dešković mladi umjetnik-vajar, koji se slučajno ovdje nalazi, primio je jučer radostan glas iz Pariza, [bilo je to 1. svibnja] da su primljene dvije njegove radnje: konj pod teretom i dva starca po rdavom vremenu da se izlože u Salonu 'La societe National des Beaux Arts' (Grande Palais).« To je ona ista palača u kojoj će 1971. godine biti među svim našim dragocjenostima od prapovijesti do danas izložen i jedan Deškovićev pas.

U ljetnim splitskim mjesecima kipar oblikuje dva djela na kojima urezuje vrijeme nastanka. Očito ih priprema za najavljivanu Prvu dalmatinsku umjetničku izložbu. U katalogu te izložbe, možda najvažnije koja je u Splitu ikada bila održana, jedno se Deškovićevo djelo zove Pas ptičar. Pod tim imenom ne bih tražio drugo do li ono što je toga ljeta nastalo, a može se po vrsti psa nazvati Zaustavljeni irski seter. Drugi kip u katalogu te izložbe je nazvan Portret (studija). Drugo vremenski označeno djelo iz 1908. mi zovemo Pučki tribun. Pretpostavljam da je ono bilo izloženo pod imenom Portret (studija). Bila su izložena i druga djela. Magare je sačuvano samo u fotografiji, a Turčin na konju je kupljen za buduću Galeriju. Zadarski Narodni List piše: »Brzobjavlja nam iz Splita 15. studenoga: Namjesnik Nardelli pohodio je danas izložbu, te je ostao iznenađen uspjehom. Oslovio je prisutne umjetnike, između kojih nalazio se je i Vlaho Bukovac. Izkazao je svoje oduševljenje, te zaželio da nastave ovim putem, te da budu dika Dalmacije. Odkupio je za ministarstvo, te darovao gradu za buduću umjetničku galeriju [nabrojeno deset djela] i Deškovićevog Turčina na konju za osam stotina kruna, a napose nabavio je za sebe [nabrojena dva Vidovičeva i jedno Laličeva djela] za tisuću i četiri stotine kruna.« Ovo je samo jedna od naznaka koje potvrđuju važnost izložbe o kojoj će se moći cjelovitije prosuditi u opsežnom radu koji pripremam.

Godine 1909. priređuje društvo Medulić, osnovano u Splitu u vrijeme Prve dalmatinske umjetničke izložbe, svoju veliku izložbu u Ljubljani. Od Deškovićevih djela ima na njoj onih koja su bila na izložbi u Splitu, ali ima i novih. Od njih je poznat Turčin, jer je pronađen 1937. u jednom skladištu, a kip Starica, vjerojatno novonastalo djelo na toj izložbi, ostao nam je sačuvan samo na fotografiji.

U društvu Medulić već su bile nastale međusobne razmirice članova. Branislav Dešković piše splitskom listu Naše Jedinstvo iz Mletaka 10. svibnja 1910: »Naša je dužnost da radimo koliko možemo na korist društva i da nastojimo da ono napreduje i cvate u svojoj plemenitoj svrsi. Dobio sam poziv od društva 'Medulić' da sudjelujem na njegovoj izložbi u Zagrebu; nastojaću da se odazovem tome pozivu, ali po svoj prilici neću moći, jer kanim izložiti u inozemstvu; ako slučajno nebi sudjelovao toj izložbi u Zagrebu, neka se to nikako ne dovodi u vezu sa kakovim nesuglasjem u istome društvu jer to ne opstoji.«

Nije izlagao u svijetu, kako je namjeravao te godine. Izlagao je u Parizu 1911. i još nekoliko godina zaredom. U ljeto 1910. Branislav je u Sarajevu. Zadarski Narodni List donosi 23. srpnja pismo svog urednika iz Sarajeva: »Ovaj naš odlični umjetnik ima mjesec dana što je u Sarajevu gdje marljivo radi i skoro će biti gotov sa nekoliko novih već modeliranih radnja. Od izrađenih jako se sviđaju: Konj u trku, Pas na traganju, a nada sve Zabrinuti seljak. Ova izrazita statueta upropaštena oronula seljaka Bosanca sa svojim izglednjelim kljusetom čini jaki utisak. I tip seljaka i kljuse izrađeni su

sa pravim umjetničkim nadahnućem ‚momentano, impresionistički. U izraz lica kao da je umjetnik utisnuo svoj samilostni dio duše, a struktura ključeta je pogodena i karakteristična. Ova statueta ima i svoj socijalni značaj.«

Na kraju ljeta, pred Deškovićevu izložbu u Sarajevu, piše iz toga grada Narodnom Listu Stjepan Roca: »Dešković živi u Sarajevu i putuje po središtu Bosne da upozna narodni život, razne narodne tipove i običaje. U istu svrhu putovao je Crnom Gorom i Albanijom. Sastasmo se jučer na sokaku, pozdravismo se i zapitasm o se za junačko zdravlje. Povedosmo razgovor o budućoj umjetničkoj izložbi 'Medulića' u Zagrebu. Zapitah ga, da li i on u tom pogledu što radi. Ne odgovori ništa, već me povede u zgradu zemaljske realke, gdje je u prizemnoj sobi njegov ateljer. 'Evo ti mog rada kroz ovo kratko vrijeme od kada sam u Bosni!' Ostao sam zapanjen pred ogromnom grupom, koja predstavlja borbu Marka Kraljevića sa crnim Arapi-nom. Prikazan je onaj momenat iz narodne pjesme: 'Udario konj na konja, junak na junaka'. Uхватиše se razjareni konji, zapjenuše sileni junaci. Druga radnja predstavlja jedno stanje bosanskog seljaka. Pripoviedao mi je Dešković, da je neki seljak musliman iz sarajevske okolice, gledajući ovu radnju, rekao: 'E, efendija, obojici je nešto pritužilo!' Dešković je poznat kô jedan od najboljih i najjačih naših umjetnika u prikazivanju domaćih životinja, pa je i ovaj put izradio dva psa, jednog u položaju kad vreba na svoj plien, a drugog kad je već plien uhvatio. Ako još spomenem bustu poznatog našeg Čipika, tad smo nabrojili glavnije stvari, koje će Dešković izložiti na dojučeršjoj Medulićevoj izložbi u Zagrebu.«

Prije izložbe u Zagrebu umjetnik je svoje nove radove pokazao u Sarajevu, na jedinjoj samostalnoj izložbi koju je za života priredio. Trajala je dva-tri dana i javnosti se svidjela. U Split je stigla ova vijest: »Iz Sarajeva primamo 22. rujna: Izložbu Deškovića posjetilo je mnogo otmene publike, te baron Varešanin, baron Benko, intendant muzeja Herman, konsuli stranih država.« Narodni List u Zadru 24. rujna dodaje: »Svima se je najviše svidio kip 'Zamišljeni prosjak'. Bosanska će vlada kupiti nekoje skulpture.« Splitski list završava svoj izvještaj iz Sarajeva: »Dešković je sada svoje radove ponio u Zagreb, a poslije će u Rim.«

U Zagrebu je sve pošlo nesretno, a u Rimu nije nikada izlagao. O zagrebačkoj izložbi neću navoditi izvješća suvremenika. Ta je izložba umjetnika veoma razočarala, mogli bi reći zaboljela, jer su drugi imali mnoga izložena djela, a njemu nisu htjeli izložiti više od tri mala kipa. Zato ću navesti jednu do sada nepoznatu zabilješku koju je Dešković napisao za splitsku Galeriju umjetnina 18. ožujka 1932. Ona i poslije dvadeset godina pokazuje kako je umjetniku bio težak postupak društva Medulić, koliko je bio ogorčen da više nikada poslije nije tražio svoja izgubljena djela: »1911 godine [tako se on prisjeća, jer je izložba bila u studenom i prosincu 1910] na umjetničkoj izložbi društva Medulić u umjetničkom paviljonu u Zagrebu bila su izložena moja kiparska djela i od onda tamo ostala, osim tri koja je iste godine moj otac inženir Anto Dešković, lično preuzeo od ondašnjeg tajnika umjetničkog društva Medulić gospodina Milčinića, jer umjetničko društvo Medulić nije htjelo da mi vrati (odpremi) moja djela na trošak rečenog društva kako sam ja onda tražio i imao na to pravo po pravilniku istoga društva. Preostala moja djela kod umjetničkog društva Medulić u umjetničkom paviljonu u Zagrebu su slijedeća: Pod teretom, grupa sa dva konja koji vuku [sačuvana fotografija]; Bošnjak, poprsje, naravna veli-

čina [pronađen 1937]; Razgovor, grupa naših muslimana [izgubljen]; Portret književnika pokojnog Ive Čipika, naravna veličina [pronađen 1937]; Portret američanskog slikara Blacha, naravna veličina [pronađen 1937]; Pas, naravna veličina [pronađen 1937]; Kraljević Marko i Musa Kesedija, grupa na konjima, naravna veličina [izgubljen]; Glava lovačkog psa, naravna veličina [izgubljena]; Lovачki pas u ukočenom stavu [sačuvana fotografija]; Konj u trku [sačuvana fotografija].«

Nije moguće posve sigurno znati koja je djela bio od Andrije Milčinića uzeo umjetnikov otac, možda će jednog dana arhiv otkriti i to. Vrlo je vjerojatno da je uzeo Engleskog tenijera nad plijenom, jer je on i poslije bio izlagan — 1912. godine u Parizu, a Galerija umjetnina u Splitu je 1933. kupila jednog u gipsu od umjetnika. Možda je jedan od tih uzetih 1911. godine bio i kip koji zovem Ptičar u lovu, jer je iste 1933. godine Galerija kupila od umjetnika jednog u bornci. Kipove koji u ovoj bilješci imaju moju naznaku: pronađen 1937, našao je te godine u skladištu zagrebačkog kolodvora Antun Bauer i oni su u Gliptoteci Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Svi su kipovi od gipsa, pa je to umjetnik u svojoj bilješci i napisao, ali ja nisam prepisao da ne bih svaki put ponavljao.

Godine 1911, 7. rujna, splitsko Naše Jedinstvo javlja: »Iz Pariza primamo: Odbor za međunarodnu izložbu [Salon] u Parizu, koja se otvara na prvi oktobra pozvao je gospodina Branislava Deškovića da prisustvuje.« U katalogu izložbe piše da je izložio mramorni portret svog prijatelja Gennara Favaija. Nije ostao sačuvan niti nam poznat u fotografiji. Cvito Fisković našao je 1955. godine u Mlecima, u zatranom ateljeu tog starog slikara, mali glineni kip Deškovićeve, portret bradatog Favaija, ali se poslije i njemu zameo trag.

Splitska javnost bila je i 15. svibnja 1912. obaviještena o umjetnikovom uspjehu u Parizu: »Branimir Dešković izložio je u pariškom Salonu, na izložbi u kojoj sudjeluju svjetski umjetnici kao Rodin [nabrajaju i druge] tri kipa u bronzu i to: Za tragom, Nad plijenom i Magare. Ta njegova djela su postavljena u sredini velike dvorane, te su pobudila svojom originalnošću i suptilnom izradbom opći interes. Uvažene francuske novine donose ocjene iz pera prvih umjetničkih kritičara savremene Francuske, koji u velike hvale našeg umjetnika i osobito suglasno ističu, da ima divan dar opažanja, te ga zna krasno iznijeti.«

Iz toga vremena ostao je kip engleskog setera s točno naznačenim vremenom nastanka: Pariz, svibanj 1912. Sačuvan je u zbirci Nike Županića, a od 1948. je u ljubljanskoj Narodnoj galeriji. Iz toga vremena su i dva veoma slična Ptičara na tragu (u Splitu: u Galeriji i u Ivana Tičinovića, gips prije u Vice Gojsalića).

Godine 1913. Dešković je opet pobudio zanimanje pariške javnosti. Urednici splitskih listova su tada čitali što se javlja u svjetskim listovima, pa Antonije Stražičić u Našem Jedinstvu 2. kolovoza ne propušta zabilježiti: »Čitamo u listovima: Mladi naš kipar Branislav Dešković izložio je u pariškom Salonu više radnja. Pariška štampa bilježi njegove radnje priznanjem, osobito Napor (konji koji potežu kola uzbrdo). Ističu kritičari osobiti talenat našeg umjetnika, čija su djela puna snage i izražaja.« U ka-

*Faraonski pas, bez datuma,
vlasništvo: Petar Dešković u
Splitu. Snimio: Z. Buljević*

talogu te izložbe nabrojeno je još jedno djelo: Vrijeme za zob. Oba su nestala, iako su bila izložena u Parizu i 1919. godine, a sačuvala su nam se samo njihove fotografije.

Sa pariškog Salona 1914. godine, gdje je izložio dva kipa, nije ostalo traga niti jednom. Svijet je uzbuđen očekivanjem rata. Ubistvo austrijskog prijestolonasljednika 28. lipnja u Sarajevu možda je ono zlo koje Branko spominje u svom pismu djedu 17. srpnja iz Pariza: »Meni je ovdje dobro ali moglo bi biti bolje; najbolje je što mi vulkan u duši sve više bukti.

Katkad sam nezadovoljan i nesretan kad bolje u svijet pogledam, jer veće je zlo od dobra, veća je tuga od radosti. Život je borba; sila je umjetnost, a izvor im je ljubav.« Zar je u tim riječima dokaz kako umjetnost može savladati zlo ovoga svijeta. On, koji je sebe uvijek cijenio ponajprije kao umjetnika, možda u toj moći umjetnosti da nadvlada zlo, vidi i svoj poziv u rat. Odlazi u Crnu Goru. Svom mletačkom prijatelju slikaru Favaiju piše iz Budve 9. studenoga: »Nalazim se ovdje kao dobrovoljac zajedno sa nekoliko Dalmatinaca, također dobrovoljaca crnogorske vojske. Kako je lijep ovakav život.« Vjerojatno mu je i bio lijep. On je na popisu onih koji nemaju dužnosti, a prima plaću i nije na ratištu. Ostati će još zagonetkom gdje je i kada crtao svoje slike s ratišta i iz povlačenja srpske i crnogorske vojske. Zašto su dva jedina sačuvana crteža slična do u najmanju pojedinost. Tri crteža i jedno djelo vjerojatno oblikovano u reljefu ostali su nam sačuvani samo u fotografijama. Da li je to bilo po sjećanju? Da li je to bilo po pričanju? Da li su poslužili njegovim nastojanjima da pomogne crnogorskom kralju u Parizu?

Kad je rat završen, u Splitu 1919. priređuje veliku izložbu. Staro društvo Medulić, koje kao priređivač nosi nešto promijenjeno ime, već je na kraju svoga djelovanja i značenja. Od Deškovića iz dalekoga Pariza ne izlažu nova djela; ponovno mu čine nepravdu: pokazuju samo dva djela: iz 1908. i 1912. koja su bila vlasništvo Općine, kupljena za buduću Galeriju.

U Parizu, u isto vrijeme, izlažu na velikoj jugoslavenskoj izložbi uz neka prije već videna na pariškim izložbama i nekoliko novih djela. Od njih je sačuvana Pobjeda Slobode. Umjetnik piše iz Pariza 25. travnja 1919. predsjedniku Sjedinjenih Američkih Država Woodrowu Wilsonu: »Dubokom zahvalnošću i poštovanjem, kao čovjek i kao Jugoslaven, slobodan sam da Vam darujem svoje djelo Pobjedu Slobode, kao dar Sjedinjenim Državama.« Kip nije ostao u Americi zauvijek. Vraćen je jer ta galerija ne izlaže djela stranaca; sada je u Zagrebu gips, a u Bolu bronca. Drugo novo djelo bilo je Marko Kraljević. Ostao je sačuvan samo u fotografijama.

U studenom 1920. godine pokušava umjetnik darovati svog Marka bugarskoj vladi, najprije u razgovoru s predsjednikom Aleksandrom Stambolskim u Parizu, a poslije i jednim brzojavom vladi u Sofiju. On u svom pismu 10. siječnja 1921, odgovarajući na nepovoljne kritike u listu Excelsior, piše o razlozima toga darovanja: »U studenome 1920. ponudio sam na dar svojoj braći Bugarima svoga Kraljevića Marka, zalog jugoslavenskog jedinstva, jer je to simbol slavljene od svih Jugoslavena i u svemu svijetu po svom značenju i svom umjetničkom izrazu. Nitko mu ne može zapriječiti put, iako on nije ni mornarica ni armija, jer je on ideja. Za nju se ne bori bez rizika i opasnosti. Ja sam savjesno i u neimaštini obavio svoj posao.« Bugarska vlada je odbila dar.

Oba ova djela bila su izložena i na Jesenskom salonu u Parizu 1920. godine. Tamo ih je vidio Miloš Crnjanski i on poslije piše u jednom pismu iz Pariza, tiskanom u lipnju 1921: »Kod Jesenjega salona mogu spomenuti i našeg skulptora Deškovića, koji je, ovih dana, odnešen u ludnicu. Izlagao je svoga Kraljevića Marka, i on mu je došao glave. On je loš đak Meštrovićev. Ogromna njegova skulptura toliko je napeta od snage i 'etične' ekspresije, da Šarac, sa ispalim grudima, izgleda kao gusak. Dešković je, uskoro zatim, došao u kafanu i objavio da će ga pokloniti Bugarima, jer on je

bio 'hrvatski, antidržavni elemenat'. A posle je pričao da se Marko ženi, i poludeo je. To svakako ne škodi mnogo našoj skulpturi, — jadnik, — ali vidovdanskoj etici . . .« Miloš Crnjanski bio je odveć učen i odveć zatrovan načinom kako su tada slavili Meštrovića, pa i nije mogao drugačije.

Na tom Jesenskom salonu bio je izložen i jedan mali gipsani kip: Konj koji lipše, koji nas opet vraća ljudskoj mjeri Deškovićevih kipova, umjetniku najbližoj. I taj je konj ostao sačuvan samo u fotografiji, a bio je izložen i 1921. godine u Parizu, na posljednjoj izložbi u tom gradu Deškovićevog uspjeha i pomračenja uma.

Zadnjih dana prosinca 1921. vraća se zauvijek u domovinu. Iz tog posljednjeg razdoblja njegovog života neću navoditi niti jedno svjedočanstvo suvremenika. Njegovih djela na izložbama nije bilo. Na velikoj izložbi Pola vijeka hrvatske umjetnosti, na prijelazu iz 1938. u 1939. godinu, pokazana su tri stara djela iz naše Galerije. Sva djela koja je Dešković oblikovao u časovima stvaralačkog buđenja iz tlapnja i ludosti u kojima je živio, ostala su onima kojima ih je darivao ili bi mu ih kupovali poneki prijatelji i zaljubljenici u životinje, pomažući mu tako kad je bio posve osiromašio. Niti jedno od tih djela nije vidio izloženo. Stoga ću nabrojiti ona sačuvana.

U obitelji njegovoga strica Petra je drveni faraonski pas. Nevisok kipić od 22 centimetra, a djeluje tako monumentalno.

Pas ptičar koji se liže.

Portret prijatelja Oskara Tartaglije, nastao 1931. godine. Jedan poznati lik iz splitskog književnog i novinarskog kruga, uhvaćen u svojoj podsmješljivosti, kao da podsjeća na onu već davnu 1908. kada je opisivao kako su na izložbi oživjeli kipovi, kako se međusobno svađaju i ljube.

Lik pijanca. Sada na kraju životnog i umjetničkog puta oblikuje čitav lik čovjeka bez životinje uz njega, samog, ostavljenog. Prodao ga je Galeriji umjetnina 1936. godine za šest stotina dinara. Za usporedbu cijena: u istim svibanjskim danima u mojoj obitelji kupili su tvornički izrađen orahov namještaj spavaonice za jedanaest tisuća dinara.

Pas ptičar se šulja. Uz svoj potpis umjetnik je urezao: Split 8 X 1932. U obitelji veterinara Nikole Krstulovića Opare čuva se (u Zagrebu) od odljeva toga kipa najbolji, a uz njega i priča da je to lik njihovog psa Lole. Lako moguće. Dešković je bio u društvu lovaca, sam je lovio i vodio uvijek, ne samo u lov, svog psa. Vodio ga je i u tek otvorenu Galeriju umjetnina, u prizemnu kuhinju, sada spremište neizloženih kipova. Sjeća se tadašnji tajnik Josip Smrkinić da bi umjetnik ostajao satima sam razgovarajući sa psom i oblikujući ga u glini. Ostala je u Galeriji fotografija jednog tako oblikovanog psa, veoma sličnog onom od 8. listopada 1932. Možda čak i nije bio nikada odliven u gipsu: ono što vidimo možda je glina. Tajna oblikovanja do u pojedinosti sličnih kipova i nacrtanih crteža ostaje i dalje.

Jedna žedna ptica nad školjkom, jedini put ptica u njegovim djelima. Vodomar zamišljen kao pepeljara za jahtu Visković, tvrdi se da je nastao oko 1935. godine. Ovaj rad je potpisao. Zadnja dva nije.

Kentaur: misao koju je u tom mitološkom liku bio oblikovao u vrijeme rata u Budvi i poslije u Parizu, ali je to sada izgubljeno. Vjeruje se da ga je izradio u svom očinskom domu u Pučišćima 1938. godine.

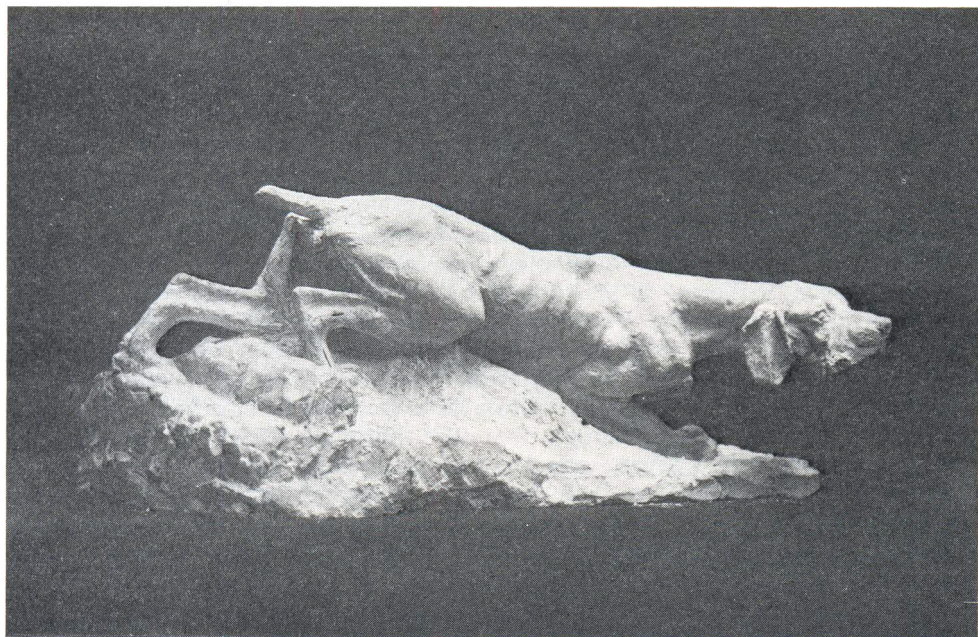
Lik muškarca odjevena nekako po narodnu, bos, baca kamen s ramena. Ostao je, nepoznat sve do posljednje izložbe 1983, u obitelji Branislavovog strica Petra s pričom da je to Petrov portret kojem su neki Talijani u bijesu slomili lijevu ispruženu ruku. Vidi se da je i glava bila odlomljena. Ovu priču valja još istražiti, provjeriti da li doista postoji sličnost lica i da li vremenske odrednice potvrđuju mogućnost portretiranja.

Na zgužvanom komadu papira nacrtao je Branislav Dešković olovkom svoje posljednje djelo. Bilo je to u bolnici kad ga je posjetio krojač Jozo Jakaša i zamolio da mu nešto nacрта. Da li je to bilo umjesto otplate kakvog duga. Možda, ali taj krojač je i volio umjetnike i njihova djela. Zato je brižljivo zapisao: »posljednji škić Branka Deškovića 5/5 1939«.

U Vrapču 20. kolovoza 1939. gasi se zadnja iskra života.

Zagrebački novinari nisu javili u svojim novinama da je tu blizu njih završio životni i umjetnički put jednog velikog čovjeka i umjetnika. Pisali su o samoubojstvima kućnih pomoćnica, krađama i drugim zlima tamnog obzorja koje je prijetilo ratom. Davno su prošla vremena onih novinara koji su pratili svako zbivanje u radu i životu malog kruga umjetnika u nas i javljali svojim čitateljima o svemu novom.

Slijedećega dana samo je splitsko Novo Doba javilo: »Danas nam je iz Zagreba stigla vijest, da je juče preminuo kipar Branko Dešković. Bez pompe, bez uobičajenih pogrebnih iskaza javnom čovjeku, koji je stvarno zadužio svoj narod djelima od vjednosti, odlazi pod zemlju.«

Pas koji se šulja, 1932.